

УДК 351.072

КВІТКА Сергій Андрійович,

канд. філос. наук, доц., доц. каф. державного управління

та місцевого самоврядування ДРІДУ НАДУ

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ВЗАЄМОДІЮ ВЛАДИ ТА БІЗНЕСУ

Аналізується вплив глобального громадянського суспільства на взаємодію влади та бізнесу у світі. Розглядаються особливості цього процесу в Україні. Зазначається «цивілізуюча» функція глобального громадянського суспільства як суб'єкта формування нового світового порядку та сучасного гуманітарного світогляду, що ґрунтується на першості справедливості та прав людини. Розглядаються різні аспекти діяльності глобального громадянського суспільства з тієї позиції, що воно є одним із головних факторів формування національного громадянського суспільства у країнах, що перебувають у процесі трансформації, – таких як Україна. Доводиться, що публічне управління у сфері взаємодії влади та бізнесу все більше стає полем діяльності різноманітних інституцій та структур, які розглядаються науковцями саме як прояви глобального громадянського суспільства.

Ключові слова: глобальне громадянське суспільство, глобалізація, громадянське суспільство, соціальні перетворення в Україні, транснаціональні корпорації.

Kvitka S. A. The influence of global civil society on the interaction of government and business

The influence of global civil society on the interaction of power and business in the world is analyzed. The peculiarities of this process in Ukraine are considered. It is indicated that the «civilizing» function of global civil society, since the latter is the subject of the formation of a new world order and modern humanitarian worldview, based on the primacy of justice and human rights. Various aspects of the activities of global civil society are

considered from the point of view that it is one of the main factors in the formation of a national civil society in countries undergoing transformation – such as Ukraine. It is proved that public administration in the field of interaction between authorities and bourgeoisie is increasingly becoming the field of activity of various institutions and structures that are considered by scientists as manifestations of global civil society.

Key words: global civil society, globalization, civil society, social transformations in Ukraine, transnational corporations.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні однією з актуальних проблем є взаємодія влади та бізнесу та вплив на цей процес глобалізації та глобального громадянського суспільства. Загострення взаємовідносин між найбільш впливовими державами на глобальному рівні стало однією з причин загострення соціально-економічної і політичної кризи в країні, що в кінцевому рахунку зробило актуальною та необхідною діяльність в Україні інституцій глобального громадянського суспільства. Їх діяльність регламентується державою, проте «поле» роботи вийшло далеко за межі офіційних структур і стало одним із чинників формування і підтримки організацій громадянського суспільства в Україні. Зауважимо, що подібні процеси відбуваються у всіх країнах, що розвиваються, і, зокрема, актуальні для країн колишнього СРСР. Тут громадянське суспільство, формуючись в умовах жорсткого переходу до капіталістичної економіки, «привноситься ззовні», а не створюється протягом тривалого природного формування громадянських цінностей. Активна частина населення долучається до традицій і практики громадянського суспільства, переймаючи і засвоюючи міжнародний досвід глобального громадянського суспільства, у тому числі й у сфері взаємодії влади та бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальне громадянське суспільство є предметом численних досліджень, публікацій, конференцій і спеціальних доповідей в Україні. Назвемо українських та зарубіжних авторів, роботи яких видаються найбільш цікавими та оригінальними.

Проблеми сутності та питання функціонування глобального громадянського суспільства досліджені в працях західних науковців У. Бека, В. Валерстайна, Е. Гідденса, Дж. Кіна, Дж. Розенау, Д. Хелда та багатьох інших. Вони досліджують різні аспекти взаємозалежності і взаємодії (протидії) глобального громадянського

суспільства та транснаціональних компаній (ТНК) з державами і міждержавними об'єднаннями. До того ж ця тема є невід'ємною від загального дослідження проблем глобалістики та глобального суспільства [21; 26; 34].

Серед українських учених тематика дослідження глобального громадянського суспільства виникла дещо пізніше, але на сьогодні вже можна говорити про оригінальність та особливість багатьох робіт. З авторів таких досліджень виділимо В.Бебика, В. Буряка, А.Карася, А. Шаповалову, Р. Войтовича, М. Здоровегу та багато інших. Українські науковці перш за все розглядають роль та значення різних неурядових організацій, які є носіями ідеї громадянського суспільства. З огляду на цю позицію частіше досліджується еволюція поглядів на сутність громадянського суспільства, аналізуються історичні та національні модифікації, розглядаються тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні. Багато авторів аналізують особливості та суперечності українського менталітету щодо формування громадянського суспільства [8; 15].

Аналіз сутності глобального громадянського суспільства як нової форми світової соціальної організації зустрічається не так часто, але все ж таки присутній у науковій площині в Україні. У цих працях глобальне громадянське суспільство розглядається в контексті еволюція поглядів на сутність громадянського суспільства взагалі, аналізуються його історичні та національні модифікації у світі [3; 4; 13; 14; 16].

Незважаючи на велику кількість наукових робіт щодо глобального громадянського суспільства, слід зазначити, що в них цей феномен розглядається переважно з позицій політології, правознавства або міжнародних відносин. Маємо констатувати недостатню вивченість глобального громадянського суспільства з точки зору науки державного управління. Проте саме з цієї позиції можна побачити, що в Україні спостерігається затримка із формуванням національного громадянського суспільства, відставання від світових та східноєвропейських тенденцій. Одним із важливих факторів такої затримки є затримка процесу державотворення. Це призводить до постійних загострень політичної ситуації в країні, що суттєво впливає на роль та місце організацій, які умовно, аналогічно до подібних зарубіжних структур, можна віднести до громадянського суспільства. Однак діяльність цих організацій, що іноді виглядає як деструктивна відносно держави, пов'язана саме з

європейськими тенденціями активного перетворювального впливу глобального громадянського суспільства на розвиток національного громадянського суспільства.

У Росії процеси становлення громадянського суспільства пішли дещо іншим шляхом. Відповідно й уявлення про глобальне громадянське суспільство тут мають більш «державницьке» значення. Із численних праць на цю тему найбільш помітні, на наш погляд, дослідження Р. Гайнутдінова, Л. Гайнутдиної, С. Іноземцева, С. Кувалдіна, Ю. Шайгородського. Відмінною особливістю російських досліджень є розгляд глобального громадянського суспільства на тлі зміцнення національної державності. Глобальне громадянське суспільство уявляється якимось зовнішнім атрактором, що обумовлює складні внутрішні процеси народження національного громадянського суспільства, яке тільки в досить віддаленій перспективі може приєднатися до глобального громадянського суспільства [5; 6; 12; 14].

Метою дослідження є аналіз функцій глобального громадянського суспільства та його вплив на вирішення глобальних проблем. Також предметом розгляду є взаємодія інституцій глобального громадянського суспільства з державами, їх міждержавними об'єднаннями та ТНК, оскільки секторальна взаємодія на цьому рівні зазнає останнім часом помітних змін.

Виклад основного матеріалу. Глобальне громадянське суспільство є похідним від двох феноменів, що виникли у ХХ ст.: громадянського суспільства та глобалізації. Громадянське суспільство у власному значенні є зворотною стороною правової держави. Більш того, вони не існують одне без одного. Громадянське суспільство являє собою різноманіття не опосередкованих державою та сім'єю взаємовідносин вільних і рівноправних індивідів в умовах ринку і демократичної правової державності. Це сфера вільної гри приватних інтересів та індивідуалізму. Воно – продукт буржуазної епохи і формується переважно знизу, спонтанно, як результат розкріпачення індивідів, їх перетворення з підданих держави у вільних громадян-власників, що мають почуття особистої гідності і готові взяти на себе відповідальність за подальший розвиток своєї громади або країни. У глобальному плані такі люди вболівають за долю своїх континентів і навіть всієї планети.

Громадянське суспільство має складну структуру, включає господарські, сімейно-родинні, етнічні, релігійні, правові відносини, мораль, а також неопосередковані державою відносини між індивідами як первинними суб'єктами

суспільного життя, групами інтересів, рухами громадянських ініціатив і под. У громадянському суспільстві, на відміну від державних структур, переважають не вертикальні, а горизонтальні зв'язки – відносини конкуренції і солідарності між юридично вільними і рівноправними партнерами.

У сучасних умовах поділ соціальної системи на громадянське суспільство і державу не тільки не втратив своєї актуальності, а й служить дієвим механізмом для своєчасного виявлення і запобігання етатистських і тоталітарних тенденцій, забезпеченню суверенітету народу відносно влади.

Зауважимо, що для посткомуністичних країн формування громадянського суспільства являє собою необхідну умову їх переходу до ринкової економіки і правової державності. При цьому спроби в короткий термін ще до виникнення громадянського суспільства ввести принципи правової державності не можуть бути успішними й загрожують руйнівними економічними та соціально-політичними наслідками.

Як показує європейська історія, держава є одним з організаторів і рушіїв процесу формування громадянського суспільства. У цьому сенсі можна виділити щонайменше дві функції держави. Первісна і найголовніша функція – це законодавче забезпечення процесу формування громадянського суспільства, тобто створення нормативної бази для всебічної підтримки громадянської ініціативи та діяльності. Друга, не менш важлива функція держави в побудові громадянського суспільства – це забезпечення власної доступності й готовності йти на діалог з представниками суспільства, забезпечення надійного зворотного зв'язку і доступної прозорості дій.

Отже, виникає питання про роль державного управління у формуванні глобального громадянського суспільства. Наприклад, В. Бебик, визначаючи глобальне громадянське суспільство, ставить його у відносини з «новостворюваною глобальною державою», яка начебто регламентує і водночас гарантує діяльність міжнародних неурядових організацій (МНО) на глобальному рівні [1]. Таку глобальну державу можна уявити скоріше як теоретичну конструкцію, але не можна обійти увагою те, що МНО, а також транснаціональні неофіційні структури і громадські рухи є одними з основних постачальників елементів нової глобальної архітектури. Їх роль постійно зростає, оскільки вони здатні здійснювати «правління без уряду», тобто виконувати діяльність, яка зазвичай покладається на держави та

міждержавні об'єднання. Іноді формула «правління без уряду» асоціюється з ідеєю скасування будь-якої державності і заміні її комунітарними зв'язками і місцевим самоврядуванням [31].

Основою для зміни ролі організацій громадянського суспільства та виходу їх на глобальний рівень стало значне збільшення кількості МНО після закінчення «холодної війни». Такі організації виявилися досить ефективними у формуванні глобального порядку денного, мобілізації міжнародної громадської думки, окремих міжнародних груп інтересів, які намагаються впливати на різні національні уряди та міжнародні урядові організації, спонукаючи їх удосконалювати свою діяльність і паралельно виступаючи важливою протиположною лобістам ТНК.

Важлива роль МНО проявляється і у виробленні транснаціональних цінностей і норм за допомогою міжнародних моральних діалогів. Ці норми, які дістали назву «м'які закони», не тільки сприяють глобальному нормативному синтезу, але й формують моральні засади, спираючись на які представники різних народів здатні домовлятися [27]. Іноді відмінності між транснаціональними нормами і міжнародним правом досить розпливчасті. Однак моральні норми є частиною глобального громадянського суспільства, а закони є інструментом держави навіть у тому випадку, коли вони являють собою форму вираження і інституціоналізації моральних норм. Нині чітко проявляється вплив інституцій громадянського суспільства – транснаціональних груп підтримки і громадських рухів – як на вироблення морально-правових норм, так і на проблеми залучення до них уваги громадськості [17].

Можна навести такий приклад. Наприкінці ХХ ст. МНО об'єдналися, вимагаючи від Світового банку, МВФ і країн «великої сімки» списати заборгованість слаборозвинених країн. МНО наполягали на необхідності скасування боргів до настання нового тисячоліття. Найбільш активно така діяльність проводилась у Швеції, Данії та Великобританії, уряди яких, у свою чергу, першими поставили цю проблему на міжнародних зустрічах. Як результат, списано борги для 26 країн. Зокрема, за американськими кредитами майже на півмільярда доларів США. Не можна віднести всі досягнення на рахунок МНО, але також не можна не відзначити, що саме вони вплинули на рішення урядів та міжнародних урядових організацій зайнятися цією проблемою. МНО, які з упевненістю можна віднести до організацій

глобального громадянського суспільства, дійсно домагаються вирішення багатьох проблем або, як мінімум, роблять значний внесок в їх вирішення [19].

Активізації глобальних груп громадянського суспільства сприяв і цілий ряд конкретних умов. Ряд міжнародних державних організацій підтримали включення представників громадянського суспільства до процесу прийняття рішень на міжнародному рівні. Наприклад, саміт ООН стосовно прав людини в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро надав кошти для раніше розсіяних груп для зустрічей і створення спільних платформ і мереж. Європейський Союз дотримується аналогічного підходу, об'єднуючи різні організації глобального громадянського суспільства в рамках своїх механізмів управління.

У глобалізованому світі вихід інтересів господарських суб'єктів за національні межі і зростаюча світова взаємозалежність супроводжуються становленням нових джерел зовнішньополітичної ініціативи – МНО, приватних корпорацій і індивідів, які діють поряд з національними державами і міждержавними утвореннями. Їхні інтереси можуть не збігатися з національно-державними інтересами або суперечити тому, як їх трактують національні політичні сили, політичні діячі, а також бюрократичні та аналітичні структури, що їх підтримують.

Поява нових, недержавних суб'єктів міжнародного життя кидає нові виклики світовій спільноті, вимагаючи створення глобальної політико-правової інфраструктури, яка дозволить враховувати міжнародні інтереси неурядових організацій, корпорацій і окремих людей, які можуть збігатися або незбігатися з інтересами держав. Водночас поява нових акторів міжнародних відносин дозволяє приватним особам, не пов'язаним з урядами і політичними партіями, висловлювати своє ставлення до стану міжнародної безпеки та світових проблем, формулювати власні зовнішньополітичні інтереси. Саме стурбованість окремих людей долею світу відкриває можливість проводити міжнародні неурядові обговорення багатьох гострих світових проблем, готуючи тим самим наступні міждержавні рішення. Усе це примушує уряди бути більш прозорими в зовнішній та зовнішньоекономічній політиці, ширше залучати громадян та корпорації до участі в її розробці та обговоренні[23].

У рамках ідеї «глобального управління без глобального уряду» була запропонована так звана мережева модель управління процесом глобалізації. Згідно з

нею держави активно взаємодіють з різними міжнародними, національними та субнаціональними інститутами, які є представниками і приватного бізнесу, і неурядових організацій. Надзвичайно важливим є також конструктивний діалог з представниками академічного середовища, аналітичними та дослідними центрами, засобами масової інформації, профспілками. При цьому конкретна конфігурація «мережі», розподіл обов'язків між її учасниками кожного разу змінюється та пристосовується до вирішення тих чи інших завдань, що стоять перед світовим співтовариством. Ніякої апріорі встановленої ієрархії не може існувати. Це дозволяє збільшити координацію діяльності різних суб'єктів регулювання, які об'єктивно залучені в цей процес. Одночасно створюються страхові «клапани» для зменшення політичного і соціального тиску. Тим самим на осягну перспективу діє механізм, сумісний зі збереженням національних держав як основної форми політичного устрою [24].

Важливо зазначити, що управління на міжнародному/глобальному рівні в цій схемі стає прийнятним лише в тому випадку, якщо воно не замінює собою управління, здійснюване національною державою, і якщо його вторгнення в автономію держав і міждержавних утворень є обґрунтованим з точки зору оптимальних спільних результатів.

Та все ж необхідно зазначити, що існує інша сторона діяльності інституцій глобального громадянського суспільства. Стосується вона, як не дивно, дефіциту демократичного контролю в роботі МНО, що виявляється у відсутності можливості домогтися, щоб вони стали підзвітними національним громадянським інституціям [25].

З цього приводу, відомий американський політичний аналітик Ф. Закарія, говорячи про домінування «неліберальної демократії», зауважив, що Вудро Вільсон увів Америку у ХХ ст. під гаслом – зробити світ безпечним для демократії. У міру входження в наступне століття постало завдання зробити демократію безпечною для світу [33].

Інтерпретуючи цю максиму, німецький політолог Ф. Нушелер звернув увагу на суперечність між «глобальним управлінням» і «наддержавним управлінням» [29]. Природно, що, говорячи про наддержавне управління, на думку спадає роль США в сучасному світі. За останні десятиліття США настільки сподобалося бути «номером

один» у світовій політиці, що тепер вони сповнені рішучості зберегти за собою це місце. Категорії «міжнародний» і «транснаціональний» останнім часом стали означати «американізований» [32]. Феномен, коли за видимою грою економічної стихії проглядають дії політичних сил, не менш відомий, ніж феномен впливу на політику «невидимої руки ринку». К. Поланьї ще в середині ХХ ст. показав, як провідні країни для встановлення ринкових правил гри використовували військову і поліцейську силу [30].

Отже, відсутність механізмів саморегулювання в глобальній системі, яка саме покликана гарантувати безпеку розвитку цивілізації, змушує світову наукову громадськість визнати деякі загрозові фактори людської діяльності взагалі та діяльності окремих держав, що не сприяють стабілізації глобальної соціальної системи. У такій ситуації глобальне громадянське суспільство набуває особливого значення і його завданням є не просто декларування, а й досягнення реалізації прав і свобод людини, створення передумов громадянського компромісу і підстав світоглядного плюралізму[5].

У зв'язку з останнім тезисом уявляється необхідним повернутися до самого поняття «глобальне громадянське суспільство». Іноді воно використовується для позначення світової суспільної структури, яка породжується міжнародними неурядовими організаціями й організовує діяльність на основі транснаціональних соціальних норм, у протилежність всесвітній державі або уряду, який спирається на закони. Це досить вузький підхід до такого різнопланового явища, як глобальне громадянське суспільство.

Відомий та авторитетний фахівець з цього питання Е. Гідденс і багато інших європейських дослідників дотримуються більш широкого погляду. Вони вважають, що глобальне громадянське суспільство – це широка публічна сфера громадянської активності, розташована між ринком, з одного боку, державними і наддержавними утвореннями – з іншого [7].

Так, за визначенням Д. Кіна, глобальне громадянське суспільство – це широкий, взаємозалежний і багаторівневий соціальний простір, в якому взаємодіють тисячі самостійних неурядових інституцій та способів життя. На його думку, це щось на зразок біосфери, яка, будучи відкритою і поліархічною, є активною по горизонталі і вертикалі, вступає в конфлікти і компроміси, втягуючи у свою орбіту безліч

організацій, громадських і комерційних ініціатив, коаліцій, соціальних рухів, мовних спільнот і культурних ідентичностей. При цьому вони мають щонайменше одну спільну рису: через величезні географічні простори й часові бар'єри свідомо організують себе і свою соціальну активність, свій бізнес і свою політику, виходять за межі національних кордонів, обмежуючись при цьому мінімумом насильства і демонструючи максимальну повагу до принципів цивілізованого розподілу влади і відповідальності між різними способами життя.

Цінність цього визначення полягає, насамперед, у тому, що воно акцентує увагу на двох ключових моментах, характерних для глобального громадянського суспільства. Перший – це його роль як цивілізуючого ядра всередині глобального економічного й політичного простору, що постійно розширюється. Це накладає все більш істотний відбиток на характер самого світового співтовариства. Другим моментом є відносини глобального громадянського суспільства з ТНК, які автор характеризує як «суперечливе партнерство» [9].

Е. Гідденс виключає бізнес і ТНК з інституцій глобального громадянського суспільства. Однак він не вважає, що на них неможливо впливати ззовні. Більш того, саме в тому, щоб чинити такий вплив, він бачить основну місію глобального громадянського суспільства. Від успіху цієї місії буде залежати весь подальший хід глобалізації. Однак це зовсім не означає, що такий успіх гарантований заздалегідь. Тут швидше питання, на яке ще належить знайти відповідь. Громадянське суспільство є фундаментальним фактором, що обмежує владу і ринку, і уряду. Ні ринкова економіка, ні демократична держава не можуть ефективно функціонувати без цивілізуючого впливу складових елементів громадянського суспільства. Якщо на національному рівні такий вплив громадянського суспільства на державу та бізнес проявляється повною мірою, то прояв його «урівноважуючої ролі» на глобальному рівні ще залишається питанням [7].

Багато авторів наголошують на можливості цивілізуючого впливу глобального громадянського суспільства на поведінку та принципи діяльності ТНК. Тим самим звертається увага на те, що є багато ТНК, керівництво яких приймає концепцію соціальної відповідальності бізнесу, а також корпоративного громадянства та відповідно будує свої відносини з персоналом, акціонерами, місцевими громадами,

споживачами та іншими особами й організаціями, тією чи іншою мірою причетними до їх діяльності.

Формування глобального економічного суспільства випереджає формування глобального громадянського суспільства. Проте саме останнє повинно відіграти роль цивілізуючого ядра всередині глобального економічного, соціального і політичного простору. Таким чином, на нашу думку, бізнес для глобального громадянського суспільства не є зовнішнім середовищем, а навпаки спорідненим фактором впливу на держави та наддержавні утворення. Однак важливо, щоб бізнес дотримувався таких самих правил поведінки і таких самих принципів поділу влади і відповідальності, якими керуються й усі інші учасники широкої сфери глобальної громадянської активності. Час покаже, чи зможе глобальне громадянське суспільство цивілізувати глобальний капіталізм тією мірою, у якій традиційне національне громадянське суспільство це робить з національним капіталізмом, і перевести його від неоліберальної до соціально відповідальної моделі поведінки. Те, наскільки довготривалою виявиться тенденція до соціально відповідальної поведінки ТНК і чи здатна вона буде змінити пріоритети, якими керуються ці структури, буде залежати і від спроможності глобального громадянського суспільства до подальшої експансії, до кількісних та якісних змін у ньому[6].

Кількість глобальних неурядових організацій постійно зростає. У 1990 р. їх було близько 31 тис., у 2000 р. – понад 37 тис. За останніми даними ООН у 2012 р. таких організацій налічується вже понад 45 тис. [18]. Ураховуючи цю тенденцію, можна стверджувати, що резерви зростання тут дуже великі. При цьому якщо раніше основним об'єктом впливу громадських рухів і організацій була держава, то тепер це «почесне» місце зайняли ТНК і ті організації та структури, які встановлюють для ТНК правила гри, підтримуючи неоліберальний вектор глобалізації: МВФ, СОТ, різного роду саміти економічної і політичної еліти типу Давоського форуму, зборів «великої сімки» або «двадцятки» і под. Керівники та активісти МНО прагнуть до того, щоб кожному офіційному саміту відповідав неофіційний, адже, на їхню думку, офіційні саміти являють собою тільки видиму частину того прихованого від громадськості і непідконтрольного демократичним силам механізму прийняття рішення, який діє на глобальному рівні і визначає вектор нинішньої глобалізації. Як

відомо, уже з початку 90-х рр. ХХ ст. майже кожен з відносно значущих офіційних самітів супроводжувався неофіційним.

Інтерес багатьох аналітиків до паралельних самітів пояснюється не лише їх роллю як однієї з найважливіших інституцій глобального громадянського суспільства. Саме в паралельних самітах вони вбачають свого роду міст, здатний з'єднати «глобалізацію знизу» з «глобалізацією зверху» і тим самим покласти початок якісних зрушень як у самому характері глобалізації, так і в «глобальному управлінні».

Д. Кін свого часу запропонував поділити глобальні неурядові організації на чотири основні категорії: «прихильники», «альтернативісти», «ізоляціоністи» і «реформатори». «Прихильники» приймають глобалізацію в її нинішньому, неоліберальному варіанті, «ізоляціоністи» і «альтернативісти» дотримуються протилежних позицій, відкидаючи саму капіталістичну основу, на якій та розвивається. «Реформісти» дистанціюються від крайніх точок зору як «антикапіталістів», так і «прихильників глобалізації». На думку Д. Кіна, «реформісти» вбачають своє завдання в тому, щоб надати процесам глобалізації більш цивілізований характер і, зберігаючи переваги капіталістичної моделі суспільного устрою, усунути або пом'якшити її ексцеси на шляху структурних реформ і перерозподілу благ, що створюються суб'єктами світового ринку[18].

Погоджуючись із такою класифікацією, зазначимо, що запропоновані інституціями глобального громадянського суспільства заходи націлені на загальну мету – на те, щоб створити більш справедливий і гуманний світовий порядок, вирішити проблему керованості міжнародними економічними, соціальними і політичними процесами в інтересах переважної більшості людства.

Автори щорічника «Глобальне громадянська суспільство» зазначають, що натхненне глобальним характером проблем справедливості в ХХІ ст. глобальне громадянське суспільство фокусується на тому, як актори громадянського суспільства в усьому світі розробляють, оскаржують і пропагують ідеї справедливості. На порядку денному глобалізації стоять стратегії з боротьби з незліченною кількістю несправедливостей, з якими стикаються люди. Громадяни можуть претендувати на переваги національної держави, але все частіше групи, які взаємодіють у всьому світі, колективізують почуття несправедливості. Глобальне громадянське суспільство

створює і розширює нові простори, щоб відновити справедливість як найвищого арбітра законів [23].

Надаючи першорядне значення взаємодії МНО з прихильниками «відповідальної і правової глобалізації» в політичних колах і еліті бізнесу, деякі автори зазначають, що стратегія інтеграції, до якої схильні останні, вимагає випробуваних форм акредитації організації їх форумів та зв'язків або ж більш радикальних нововведень у процесах глобального управління, аби глобальне громадянське суспільство мало власну думку і право голосу в глобальних механізмах прийняття рішень. Поки ж сформована в останні роки наднаціональна система прийняття рішень, тон у якій задають прихильники неоліберальної глобалізації, залишається, за деякими винятками, закритою і невідомою для демократичного процесу.

Ще одним із важливих аспектів діяльності інституцій глобального громадянського суспільства є їх фінансова та матеріальна спроможність. У цій сфері виявляється, що одними з основних спонсорів МНО є ТНК транснаціональні фонди: Форда, Нейтса, Сороса та ін. Також спонсором є і такий видатний інститут міжнародних фінансів, як Світовий банк. У понад 50 % фінансованих ним проектів беруть участь саме МНО [18]. Це стосується різною мірою й інших міжнародних фінансових інституцій.

Головною метою, яку переслідують корпоративні та фінансові спонсори, є інтеграція МНО в систему інститутів, що проводять «глобалізацію зверху» за неоліберальним сценарієм. Також не викликає сумнівів, що така «підтримка» покликана пом'якшити радикалізм МНО та рухів на кшталт антиглобалістів та «екологістів», та ввести їх діяльність у «кероване русло». Водночас зростання кількості організацій глобального громадянського суспільства та їх впливу змушує ті ж ТНК та міжнародні фінансові кола пом'якшувати свої позиції і де на словах, а де й на ділі сповідувати доктрини соціальної відповідальності бізнесу та корпоративного громадянства, а також встановлювати зв'язки і йти на різні, у тому числі й формалізовані, способи взаємодії з неурядовими організаціями, як на міжнародному, так і на національному рівні. Таким чином, «відповідальна і правова глобалізація» генерується не тільки зовні, але і всередині корпоративно-фінансового сектору.

Однак слабо контрольовані державами ТНК, що діють, як правило, на основі недемократичних процедур, справедливо викликають занепокоєння громадянського глобального суспільства. Глобалізація соціального простору помітно знижує можливості національних держав дієво впливати на ті чи інші тенденції і явища, особливо у сфері діяльності неурядових транснаціональних інститутів, як ТНК, так і МНО. Нинішня неоліберальна модель глобалізації поступово вибудовує на міжнародних просторах власну вельми специфічну владну конструкцію, яка обмежує можливості окремих держав і суспільств захищатися від гегемонії «нової універсальності», використовуючи звичні національні інститути та інструменти публічного управління [11].

У цьому плані вбачається обґрунтованою точка зору У. Бека, який відзначає в процесі глобалізації наявність двох фрагментованих і нерівноважних, але взаємодоповнюючих векторів розвитку – зниження ролі національних держав і збільшення впливу глобалізованого ринку. При цьому дезінтегрованість світового суспільства він пояснює відсутністю загальних глобальних державних інститутів, а процес глобалізації уявляє як створення мережі зв'язків, що самопідтримуються, та різних соціальних просторів, які народжуються багатовимірною тканиною взаємних переплетень і зобов'язань, що утворюються транснаціональними зв'язками [2].

Розвиток постінформаційного глобального капіталізму позитивно пов'язаний з технологічними новаціями, які, у свою чергу, є технологічною базою розвитку глобального громадянського суспільства. Можна навіть стверджувати, що чергова науково-технічна революція викликала потужні можливості підвищення ролі як ТНК, так і інституцій громадянського суспільства на шкоду національним державам. У цій ситуації соціальні права як фактор справедливості поступово втрачають винятковий зв'язок з громадянством. Виникло нове поняття «економічне громадянство», яке полягає в тому, що його суб'єкти не держави, а інститути – фінансові ринки та фірми, яким певною мірою підзвітні національні уряди. Національна політична ідентифікація поступово поступається місцем транснаціональній економічній ідентифікації. Наприклад, бути службовцем «Дженерал електрик», «SONY», «Siemens» більш престижно, ніж бути американцем, японцем або німцем. Ця тенденція стала помітною ще наприкінці ХХ ст. [20].

Зауважимо, що основні принципи Загальної декларації прав людини, яка є правовою основою глобального громадянського суспільства, не ратифікована всіма державами – учасниками глобальних процесів. Але декларація формально дає можливість резидентам, що не є громадянами, відстоювати свої права у цивільних інститутах країн проживання. А це вже великий крок назустріч усім громадянам майбутнього глобального простору [10]. Подібна ситуація активно дискутується у зв'язку з Brexit і захистом інтересів громадян країн ЄС, що залишаться жити у Великій Британії.

Ще одним аспектом розвитку глобального громадянського суспільства стала інституціоналізація ним «множинності» демократій. Можна виокремити два вектори руху в цьому напрямі. Перший належить до структурних можливостей і меж демократизації, характерних для кожної з диференційованих сфер – політичної, економічної та соціальної. Другий стосується зростання плюралізму демократичних форм усередині кожної із цих сфер. Дійсно, у найбільш розвинених країнах практика взаємодії урядів з об'єднаннями роботодавців та організаціями, що відстоюють інтереси найманих працівників, для спільного вирішення між ними спорів і колективних домовленостей вказує на те, що громадськість, яка відстоює цінності громадянського суспільства, може бути сформована навіть всередині інститутів, які функціонують на основі системного управління. Поступово така тенденція переноситься і на глобальний рівень, формуючи новітні форми діяльності глобального громадянського суспільства.

Висновки. Глобальне громадянське суспільство є похідним від громадянського суспільства. Незважаючи на безліч визначень, останнє має одне загальне розуміння як простір поза урядом, сім'єю та ринком. Це той простір, в якому окремі особи і колективні організації висувають загальні ідеї і мають спільні цілі. Формування глобального громадянського суспільства сприяло розширенню уявлень про коло учасників громадянського суспільства, як на глобальному, так і на національному рівні. На сьогодні до їх складу входять окрім неурядових організацій також громадські рухи, групи корінних народів, благодійні та релігійні організації, оператори ЗМІ (у тому числі інтернет, соціальні мережі тощо), наукові кола, організації діаспори, лобістські та консультативні групи, аналітичні та дослідні центри, професійні асоціації та фонди. Це коло постійно розширюється як кількісно,

так і якісно. Навіть політичні партії і приватні компанії іноді можуть розглядатися як інституції громадянського суспільства, переважно на глобальному рівні.

Сфери впливу інституцій глобального громадянського суспільства теж постійно розширюються. Особливо це помітно в міжнародних справах, де їх діяльність стає все більш актуальною і ваговою. Вони відіграють важливу роль у розробці світового порядку денного, у міжнародному законодавстві та дипломатії. Крім того, вони беруть участь у вирішенні і моніторингу ряду найважливіших глобальних проблем, які варіюються від питань торгівлі до скорочення бідності, від демократичного врядування до прав людини, від військових конфліктів до навколишнього середовища, від громадської безпеки до інформаційного суспільства. З огляду на це як міжнародні відносини, так і внутрішні проблеми розвитку країн не можуть бути повністю охоплені без урахування дій інституцій глобального громадянського суспільства.

Існують різні теоретичні підходи для інтерпретації глобального громадянського суспільства. Одні розуміють його як актора, який забезпечує прогресивний внесок в ефективність і легітимність міжнародної системи. Інші інтерпретують глобальне громадянське суспільство як інструмент, який використовується наймогутнішими державами для просування своїх інтересів за кордоном, часто пропагуючи і популяризуючи ідеї, які є ключовими для їх національних інтересів. Треті вбачають в організаціях глобального громадянського суспільства як політичний авангард, який може поширювати «інший» світогляд, що кидає виклик пануючому у світі або в тій чи іншій країні порядку. Нарешті, деякі стверджують, що концепція глобального громадянського суспільства залишається виключно західною концепцією, яка нелегко поширюється в суспільствах, де соціальні та культурні традиції відмінні від європейських.

Важливо враховувати наявність таких різних точок зору під час аналізу діяльності інституцій глобального громадянського суспільства в Україні та їх вплив на формування цивілізованої взаємодії влади та бізнесу.

Список використаних джерел / List of references

1. **Бєбик В.** Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент / В. Бєбик // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 140 – 147.

2. **Бек У.** Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек. ; пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника ; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

3. **Буряк В. В.** Гражданское общество в эпоху глобальных трансформации / В. В. Буряк. – Режим доступа : http://sn-philcultpolsoc.crimea.edu/arhiv/2012/fil_24_3/004_buryak.Pdf.

4. **Войтович Р. В.** Глобальне масове суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах / Войтович Р. В. // Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фах. вид. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2005. – № 2. – С. 20 – 25. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-1>.

5. **Гайнутдинов Р. И.** Особая миссия глобального гражданского общества / Гайнутдинов Р. И. // Междунар. частное и публичное право. – М. : Юрист, 2006. – № 5. – С. 15 – 21.

6. **Гайнутдинова Л. А.** Ослабление государства и гражданское общество в условиях глобализации / Л. А. Гайнутдинова // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС. – 2010. – Т. 6 – № 1. – С. 243 – 254.

7. **Гидденс Э.** Последствия современности / Э. Гидденс. – М. : Праксис, 2011. – 343 с.

8. **Карась А.** Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – Київ ; Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 520 с.

9. **Кин Дж.** Демократия и гражданское общество : пер. с англ. / Дж. Кин ; послесл. М. А. Абрамова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.

10. **Коэн Джин Л.** Гражданское общество и политическая теория / Джин Л. Коэн, Эндрю Арато. – М. : Весь мир, 2003. – 179 с.

11. **Некlessа А.** Конец цивилизации или зигзаг истории / А. Неклесса // Постиндустриальный мир: Центр, Периферия, Россия. – Сб. 1. – М. : ИМЭМО РАН, 1999. – С. 43 – 51.

12. **Резник Ю. М.** Глобальное гражданское общество / Ю. М. Резник // Глобалистика : энциклопедия / гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. : Радуга, 2003. – 1328 с.

13. **Співак В. М.** Глобальне громадянське суспільство: реалії та майбутнє / Співак Віктор Миколайович // Вісн. нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журн. / Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2010. – Вип. 1. – С. 150 – 154.

14. **Шайгородський Ю.** Громадянське суспільство в Україні: чинники й особливості формування / Ю. Шайгородський // Суч. укр. політика. – Київ : Центр соц. комунікацій, 2013. – Вип. № 28. – С. 323 – 334.

15. **Шаповалова А. М.** Глобальне громадянське суспільство як чинник формування української самоврядності / А. М. Шаповалова // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2009. – № 1. – С. 57 – 60.

16. **Шепелєв М.** Глобальне громадянське суспільство як концепт і соціальна реальність / М. Шепелєв // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. «Міжнародні відносини». – Львів, 2013. – Вип. 33. – С. 25 – 38.

17. **Этциони А.** От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / А. Этциони. – М. : Ладомир, 2004 – 218 с.

18. **Anheier, H.,** Meghanad, D., Glasius, M, & Kaldor, M. (2001). Global Civil Society: 2001 / Gidens A. (Foreword). Oxford Univ. Press.

19. **Barber, B. R.** (2000). «Globalizing Democracy» in: American Prospect, September 11, 16.

20. **Camilireri, J. A.** (1998). The UN's Place in the Era of Globalization: A Four-Dimensional Perspective. Between Sovereignty and Global Governance: The UN, the State and Civil Society. Houndmills; N.Y.

21. **Bull, H.** (1997). The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. Basingstoke: Macmillan.

22. **Global Civil Society: Yearbook** (2001). Oxford. Access: <http://www.lse.ac.uk/globalGovernance/research/globalCivilSociety2001/home.aspx>.

23. **Global Civil Society: Yearbook** (2011). Oxford. Access: <http://www.lse.ac.uk/globalGovernance/research/globalCivilSociety2011/home.aspx>.

24. **Donahue, D.** (ed) (2000). Governance in a Globalizing World. Brookings Institution Press. Washington D. C.

25. **Keohane, R. O.** (1998). International Institutions: Can Interdependence Work? Foreign Policy. 10, 92 – 94.

26. **Marchetti, R.** Global civil society (2017). International relations, 78 – 86. Access: <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/2016/12/International-Relations-E-IR.pdf>.
27. **McKinney, M. L., & Schoch, R. M.** (2003). Environmental Science Systems and Solutions. Boston: Jones & Barlett.
28. **Modelskiy, Dj.** (2001). Global Civil Society. Yearbook. – Oxford.
29. **Nuscheier, F.** (1998). Global Governance versus Superpower Governance. Internationale Politik 11.
30. **Polanyi, K.** (1957). The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time. Boston.
31. **Rosenau, J.N., & Czempiel, E-O.** (eds.) (1992). Governance without Government: Order and Change in World Politics, Cambridge: Ithaca (NY), London: Cornell University Press.
32. **Sassen, S.** (1996). Losing Control?; Sovereignty in an Age of Globalization. N.Y.
33. **Zakaria, F.** (2003). The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad NY: W.W. Norton & Company.
34. **Young, O. R.** (1996). Governance in World Affairs, Gordonker, Leon (eds.) NGOs, the UN, and Global Governance, Boulder (Co.), London: Lynne Rienner Publishers.

List of references

1. **Bebik V.** Globalne gromadyanske suspilstvo: teorIya, metodologIya, menedzhment / V. Bebig // Politichnyi menedzhment. – 2006. – № 2. – S. 140 – 147.
2. **Bek U.** Chto takoe globalizatsiya? Oshibki globalizma – otvety na globalizatsiyu / U. Bek. ; per. s nem. A. Grigoreva, V. Sedelnika ; obsch. red. i poslesl. A. Filippova. – M. : Progress-Traditsiya, 2001. – 304 s.
3. **Buryak V. V.** Grazhdanskoe obschestvo v epohu globalnyih transformatsii / V. V. Buryak. – Rezhim dostupa : http://sn-philcultpolsoc.crimea.edu/arhiv/2012/fil_24_3/004_buryak.Pdf.
4. **Voitovych R. V.** Hlobalne masove suspilstvo yak nova forma sotsialnoi orhanizatsii u suchasnykh umovakh / Voitovych R. V. // Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka : elektron. nauk. fakh. vyd. / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. –

Kyiv, 2005. – № 2. – S. 20 – 25. – Rezhym dostupu : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-1>.

5. **Gaynutdinov R. I.** Osobaya missiya globalnogo grazhdanskogo obschestva / Gaynutdinov R. I. // Mezhdunar. chastnoe i publichnoe pravo. – M. : Yurist, 2006. – # 5. – S. 15 – 21.

6. **Gaynutdinova L. A.** Oslablenie gosudarstva i grazhdanskoe obschestvo v usloviyah globalizatsii / L. A. Gaynutdinova // Politicheskaya ekspertiza: POLITEKS. – 2010. – T. 6 – № 1. – S. 243 – 254.

7. **Giddens E.** Posledstviya sovremennosti / E. Giddens. – M. : Praksis, 2011. – 343 s.

8. **Karas A.** Filosofiiia hromadianskoho suspilstva v klasychnykh teoriakh i neklasychnykh interpretatsiiakh : monohrafiia / A. Karas. – Kyiv ; Lviv : Vydavn. tsentr LNU im. Ivana Franka, 2003. – 520 s.

9. **Kin Dzh.** Demokratiya i grazhdanskoe obschestvo : per. s angl. / Dzh. Kin ; poslesl. M. A. Abramova. – M. : Progress-Traditsiya, 2001. – 400 s.

10. **Koen Dzhin L.** Grazhdanskoe obschestvo i politicheskaya teoriya / Dzhin L. Koen, Endryu Arato. – M. : Ves mir, 2003. – 179 s.

11. **Neklessa A.** Konets tsivilizatsii ili zigzag istorii / A. Neklessa // Postindustrialnyi mir: Tsentr, Periferiia, Rossiya. – Sb. 1. – M. : IMEMO RAN, 1999. – S. 43 – 51.

12. **Reznik Yu. M.** Globalnoe grazhdanskoe obschestvo / Yu. M. Reznik // Globalistika : entsiklopediia / gl. red. I. I. Mazur, A. N. Chumakov. – M. : Raduga, 2003. – 1328 s.

13. **Spivak V. M.** Hlobalne hromadianske suspilstvo: realii ta maibutnie / Spivak Viktor Mykolaiiovych // Visn. nats. akad. kerivnykh kadriv kultury i mystetstv : nauk. zhurn. / Nats. akad. keriv. kadriv kultury i mystetstv. – Kyiv, 2010. – Vyp. 1. – S. 150 – 154..

14. **Shaihorodskiy Yu.** Hromadianske suspilstvo v Ukraini: chynnyky y osoblyvosti formuvannia / Yu. Shaihorodskiy // Such. ukr. polityka. – Kyiv : Tsentr sots. komunikatsii, 2013. – Vyp. № 28. – S. 323 – 334.

15. **Shapovalova A. M.** Hlobalne hromadianske suspilstvo yak chynnyk formuvannia ukrainskoi samovriadnosti / A. M. Shapovalova // Osvita rehionu. Politolohiia, psykholohiia, komunikatsii. – 2009. – № 1. – S. 57 – 60.
16. **Shepeliev M.** Hlobalne hromadianske suspilstvo yak kontsept i sotsialna realnist / M. Shepeliev // Visn. Lviv. un-tu. Ser. «Mizhnarodni vidnosyny». – Lviv, 2013. – Vyp. 33. – S. 25 – 38.
17. **Ettsioni A.** Ot imperii k soobschestvu: novyiy podhod k mezhdunarodnyim otnosheniyam / A. Ettsioni. – M. : Ladomir, 2004 – 218 s.
18. **Anheier, H.,** Meghanad, D., Glasius, M, & Kaldor, M. (2001). Global Civil Society: 2001 / Gidens A. (Foreword). Oxford Univ. Press.
19. **Barber, B. R.** (2000). «Globalizing Democracy» in: American Prospect, September 11, 16.
20. **Camilireri, J. A.** (1998). The UN's Place in the Era of Globalization: A Four-Dimensional Perspective. Between Sovereignty and Global Governance: The UN, the State and Civil Society. Houndmills; N.Y.
21. **Bull, H.** (1997). The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. Basingstoke: Macmillan.
22. **Global Civil Society: Yearbook** (2001). Oxford. Access: <http://www.lse.ac.uk/globalGovernance/research/globalCivilSociety2001/home.aspx>.
23. **Global Civil Society: Yearbook** (2011). Oxford. Access: <http://www.lse.ac.uk/globalGovernance/research/globalCivilSociety2011/home.aspx>.
24. **Donahue, D.** (ed) (2000). Governance in a Globalizing World. Brookings Institution Press. Washington D. C.
25. **Keohane, R. O.** (1998). International Institutions: Can Interdependence Work? Foreign Policy. 10, 92 – 94.
26. **Marchetti, R.** Global civil society (2017). International relations, 78 – 86. Access: <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/2016/12/International-Relations-E-IR.pdf>.
27. **McKinney, M. L.,** & Schoch, R. M. (2003). Environmental Science Systems and Solutions. Boston: Jones & Barlett.
28. **Modelskyi, Dj.** (2001). Global Civil Society. Yearbook. Oxford.
29. **Nuscheier, F.** (1998). Global Governance versus Superpower Governance. Internationale Politik 11.

30. **Polanyi, K.** (1957). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston.

31. **Rosenau, J.N., & Czempiel, E-O.** (eds.) (1992). *Governance without Government: Order and Change in World Politics*, Cambridge: Ithaca (NY), London: Cornell University Press.

32. **Sassen, S.** (1996). *Losing Control?; Sovereignty in an Age of Globalization*. N.Y..

33. **Zakaria, F.** (2003). *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* NY: W.W. Norton & Company.

34. **Young, O. R.** (1996). *Governance in World Affairs*, Gordonker, Leon (eds.) NGOs, the UN, and Global Governance, Boulder (Co.), London: Lynne Rienner Publishers.

Надійшла до редколегії 18.12.17